

djela tekstualno bogatih koja sadrže mnoštvo književnih vrsta, ideologija i teologija. To je u biti tipičan bliskoistočni proces: umjesto da stvore mali i veoma konzistentni tekst, kao što bismo mi sada učinili, osobe nadležne za ovaj proces potrudile su se da uključe mnoga stajališta u starom Izraelu uključivši različite i čak kontradiktorne tradicije u jednu i jedinstvenu knjigu." Na str. 2076 donosi u tri stupca kanon Židova, kanon protestanata te zajednički kanon katolika i pravoslavaca. U prilogu "Suvremeno proučavanje Biblije" A. Berlin i M. Z. Brettler donose pregled egzegetskih i hermeneutskih metoda kojima se služe današnji židovski bibličari. Tu se zorno vidi otvorenost današnjih filozofa, teoretičara književnosti te židovskih i kršćanskih egzegeta za suradnju u istraživanju starih tekstova koji i današnjim ljudima mogu biti izvor duhovne hrane. Upotrebljavaju izraze "kanonska kritika" i "kanonska hermeneutika" misleći na nastanak svetih knjiga u zajednici vjernika i njihovo značenje za tu zajednicu. Jedno poglavlje posvećeno je biblijskoj poeziji u kojoj je bitan paralelizam.

Nakon kronoloških tablica, priređivači su donijeli "Tablicu biblijskih čitanja" na šabat, na blagdane i na posebne dane u tjednu. Jedno od dobrih svojstava ove knjige jest 37 mapa i dijagrama u crno-bijeloj tehnici, razvrstanih uz određene tekstove u knjizi, kao npr.: važni gradovi spomenuti u Knjizi sudaca, mjesta povezana s Ilijom i Elizejem, Babilonija i Judeja oko 600. god. pr. Kr., mjesta spomenuta u proročanstvima protiv poganskih naroda i dr.

Knjiga će sigurno pomoći današnjim Židovima, od kojih oko 5 milijuna živi u Izraelu i oko 10 milijuna u dijaspori, da svoju svetu knjigu bolje razumiju te u život primjenjuju. Trebala bi, međutim, pomoći i kršćanima u otklanjanju nekih stereotipa o

Židovstvu, osobito kršćanskim egzegetima, propovjednicima i vjeroučiteljima.

Mato Zovkić

Knjiga o današnjem židovstvu na hrvatskom

RABIN KOTEL DA-DON, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Profil, Zagreb 2004., 831 str.

Autor je glavni rabin u Hrvatskoj, završio je studij teologije u Jeruzalemu i prava također u Svetoj Zemlji. Knjiga je "prva na hrvatskom jeziku koja obrađuje židovstvo s rabinskog gledišta. Obraduje različite aspekte židovstva: vjerski, pravni, književni, filozofski i teološki. Namijenjena je svakom Židovu koji je zainteresiran za spoznaju o svojim korijenima i identitetu, koji traži istodobno praktični i filozofski vodič, no korisna je i kao svakodnevni vodič za život židovske obitelji" (tekst na zadnjoj stranici ili korici omota). Knjiga je izvorno pisana na hebrejskom a na tečan hrvatski preveo ju je liječnik Luka Girardi koji se za hrvatsko nazivlje služio Molitvenikom zagrebačkog rabina Miroslava Šaloma Freibergera iz 1938. god. U pogovoru zahvaljuje autoru za suradnju pri rješavanju prevoditeljskih problema. Knjiga je posvećena hrvatskim Židovima koji su umoreni u užasu holokausta. Autor u predgovoru kaže da svojom knjigom želi "židovstvo približiti svojoj braći i sestrama, židovskoj zajednici u Hrvatskoj", ali i "nežidovskim susjedima u dijaspori, kako bi im pomogli pri razumijevanju naše vjere i osobitosti, jer samo znanjem možemo srušiti pregrade koje nas razdvajaju i koje

su često bile podloga za razorni antisemitizam” (str. 20). Žali što se mnogih tema nije mogao ni dotaknuti i nada se da će za njih biti vremena i mjesta u sljedećoj knjizi.

Prvi dio posvećen je Židovskoj građanskoj i liturgijskoj godini (str. 25-245) s hebrejskim nazivima blagdana, dana i mjeseci te podacima što se čita i moli na pojedini blagdan ili dan. Za blagdane koji se spominju i u Novome zavjetu prevodilac je uz navođenje na hebrejskom i transkripciju na latinici pri prevodenju uvažavao biblijsku tradiciju u Hrvata: *Šabat* - Subota; *Jom kipur* - Dan pomirbe (opraštanja); *Sukot* - blagdan Koliba ili Sjenica; *Pesah* - blagdan Beskvasnih kruhova, blagdan Poštete, blagdan Slobode, blagdan Proljeća; *Šavuot* - blagdan Tjedana, blagdan Žetve, blagdan Prvina. Uz tumačenje Pesaha autor je uvrstio poglavlje “Pesah i optužba za obredno umorstvo” (str. 193-196) koje su počeli iznositi kršćani od 12. st. U Egiptu je 1962. god. izdana knjiga “Ljudske žrtve u Talmudu” u kojoj se još uvijek “potvrđuje” da se Židovi koriste krvlju u bogoslužju. Autor s tugom ističe: “Usprkos brojnim kršćanskim najvišim autoritetima, koji su javno izjavili da je optužba Židova za obredno umorstvo besmislena, ova se predrasuda uvijek iznova javljala u dobima mržnje, kada je služila kao opravdanje za nasilje nad Židovima” (str. 195). Zahvalan je što je s Drugim vatikanskim saborom “počeo proces učenja, razumijevanja i približavanja katoličke zajednice židovskome narodu i židovstvu. Otvoren je put za bitne promjene u kršćanskoj svijesti” (str. 197).

Drugi dio naslovljen je “Židovski dom” (str. 245-331). Tu se govori o svetkovanju Šabata u obitelji. Šabatom i blagdanima Židovi posvećuju vrijeme u kojem žive. U obrazloženju Šabata kao tjednog dana odmora i bavljenja duhovnim vrijednos-

tima (273-275) kršćanski propovjednici mogu naći veoma korisnih misli. Jedno poglavlje posvećeno je pitanju obredne nečistoće pojedinca i obitelji te procesu očišćenja; zatim slijede poglavlja o pokrivanju glave kod muškaraca i žena, o ulozi žena u židovstvu, o ishrani, o mezuzi (tekst Pnz 6,9 i 11,20 ispisan na mali komad pergamene i pričvršćen na ulazu u kuću ili stan). Na židovski dom svakako pripada poštivanje roditelja te *Magen David* - Davidov štit koji se sastoji od dva trokuta jednakih strana što zajedno čine šestokraku zvijezdu.

U trećem dijelu govori autor o židovskom danu (str. 333-411). Rabini su brižno izbrojili Božje naredbe i zabrane u Tori: ima ih 613, od toga 248 zapovijedi i 365 zabrana. Među omiljele rabinske zapovijedi pripadaju obiteljski obredi *bar-micva* (sin zapovijedi) za dječake od 13 godina te *bat-micva* (kći zapovijedi) za djevojke od 12 godina. “Oni koji su održavali narodni duh u najtežim danima za židovski narod, odgajali su ga za ispunjavanje micva. Svakodnevne zapovijedi, molitve, šabat i blagdani održale su židovski narod” (str. 347). Na dan židovskog vjernika spada jutarnja molitva za vrijeme koje muškarci se ogrnu molitvenom plaštem; muškarci za vrijeme molitve nose i tefiline, dvije kutijice od životinjske kože s citatima iz Tore. U poglavlju o blagoslovima nad jelom i pićem autor je donio hebrejski izvornik, zatim latiničnu transkripciju i hrvatski prijevod za blagoslov različite vrste hrane prije i poslije blagovanja. Postoje blagoslovi za gledanje, slušanje, mirise, određene okolnosti. Tko ovo pročita, bolje će razumjeti katolički obrednik *Blagoslova* (KS, Zagreb 1987.), izdan prema smjernicama Drugog vatikanskog sabora.

Četvrti dio naslovljen je “Krug života u židovstvu” (str. 413-477) i tu se govori o “savezu obrezanja” za dječake, otkupu pr-

vorodenaca, inicijaciji dječaka i djevojaka na prijelazu iz djetinjstva u mladost, sklapanju braka i rastavi, smrti i liturgiji žalovanja. "Temeljni tekstovi" naslov je petoga dijela (str. 479-587). U "književnost biblijskog doba" autor ubraja kanonske knjige kojih je prema židovskom tradicionalnom načinu brojanja 24, ali u stvarnosti 39 i prevoditelj im je dao naslove kao u Zagrebačkoj bibliji. Dijeli ih na pet književnih vrsta: halakička pravna literatura, proročka literatura, poezija, mudrosna literatura, proza (str. 495). U "ostalu književnost iz doba drugog Hrama" ubraja: papiruse, prijevod na grčki zvani Sedamdesetorica, Filonova i Flavijeva djela, apokrifne. Zatim slijedi kratki pregled književnosti iz doba Mišne, Talmuda, aramejskih komentara, vremena gaona od 636. do 1040. god., ranih, kasnih i suvremenih rabina.

Iz poglavlja "Židovsko pravo" (str. 543-576) vidimo da je razdoblje emancipacije ili borbe za jednakopravnost Židova počelo 1740. a završilo 1945. god. kapitulacijom Njemačke kada su pali nacisti i njihovi suradnički režimi. Vrlo je zanimljiv postupak prema onima koji nisu Židovi a žele prihvatiti židovstvo kao religiju (str. 565-566). Rabin Da-Don prikazuje svojim vjernicima i drugim čitateljima pravno uređenje u državi Izrael koja prihvaća elemente otomanskog i engleskog prava.

Šesti dio posvećen je "Židovskoj teologiji i filozofiji" (str. 589-691). Početak židovske teologije i filozofije jest suprotstavljanje idolopoklonstvu, lažnim prorocima, praznovjeru "te ostalim ispraznim mnogobožačko-materijalističkim vjerovanjima koja su vladala na svijetu" (str. 591). Filonovo djelo *O stvaranju svijeta* naš autor smatra prvim pokušajem sistematske teologije u židovstvu. Sljedeći značajni doprinos dao je rabin Seadja Gaon (882.-942.) u svome djelu *O vjerovanjima i mišlje-*

njima. Moše ben Majmon, skraćeno Rambam (1138.-1204.) postavio je trinaest klasičnih načela židovske teologije kao "vjerske postavke koje svaki Židov mora prihvatiti" (str. 596). Ta načela su:

1. Znati da Bog postoji, da je razlog postojanja stvarnosti, tako da je Vječni s onu stranu te stvarnosti i nije o njoj ovisan;
2. Znati da je Bog, blagoslovljeno mu Ime, jedan i jedini;
3. Vjerovati da Vječni nije tijelo, već je iznad svakoga tijela i ne može ga se dosegnuti (Božja transcendencija);
4. Znati da je Vječni prvotni, da je prethodio svemu što postoji po Njemu, kao prvome uzroku, i po njevoj svemoći;
5. Vjerovati da je Stvoritelj jedini kome treba služiti i ne smije se služiti nikome osim Njemu;
6. Vjerovati u prorokovanje, jer ono je moguće, i u potpunu istinitost riječi židovskih proroka;
7. Vjerovati da je Mojsijevo prorokovanje istinito i uzvišenije od svih proročanstava koja su mu prethodila i koja su mu slijedila, te da je naš učitelj Mojsije prvak svih proroka prije i poslije njega;
8. Vjerovati potpunom vjerom da je Izraelova Tora koju imamo ona ista koju je Stvoritelj, blagoslovljeno mu Ime, dao Mojsiju;
9. Vjerovati potpunom vjerom da je Izraelova Tora vječna i potpuna, da neće biti promijenjena i da je Stvoritelj neće zamijeniti nekom drugom;
10. Znati da Bog zna sve postupke ljudi i sve njihove misli, bdije nad njima ne miče pogled s njih (sloboda ljudskog izbora i Božja providnost);
11. Vjerovati potpunom vjerom da

Stvoritelj vraća dobrim onima koji se pridržavaju njegovih odredaba, a kažnjava prijestupnike njegovih odredaba (rješenje problema zašto pravedniku ide loše a zločincu dobro);

12. Vjerovati potpunom vjerom u dolazak Mesije. Ako bi i okasnio, svakoga ćemo ga dana očekivati;
13. Vjerovati potpunom vjerom da će uskrsnuti umrli u trenutku kada bude volja Stvoritelja, blagoslovljenoga.

Svako od ovih načela naš autor tumači na nekoliko stranica. Iz njih je razvidno da židovstvo veže svoje vjernike u savjesti te polaže pravo na apsolutnost (*Absolutheitsanspruch; claim for absoluteness*) poput kršćanstva, islama, budizma... Onima koji su sljedbenici drugih religija židovstvo predviđa mogućnost spasenja ako se drže sedam zapovijedi danih Noi i njegovim potomcima, što je zapravo religija razumne otvorenosti istini i ponašanja u skladu s glasom savjesti (usp. "Sedam micva Noim sinovima", str. 352-357).

U dodatku 1. donesene su slike i nazivi životinja i riba čije meso Židovi smiju blagovati (str. 693-699); u dodatku 2. osnovni su podaci o rabinima koje autor spominje tijekom izlaganja (str. 701-725); dodatak 3. je "Rječnik pojmova iz židovstva i hebrejskih izraza" (str. 727-771). "Pojmovno kazalo" (str. 775-793) sadrži osnovne židovske stručne i tradicijske termine. Ovi dodaci i kazala čine knjigu upotrebljivom prosječnim čitateljima koji nemaju stručnu naobrazbu iz judaistike.

S radošću napominjem da sam svoj primjerak ove vrijedne knjige nabavio u prostorijama "Jevrejske općine" u Sarajevu. Ne znam koliki će broj Židova u Sarajevu i drugim mjestima BiH ovu knjigu nabaviti i iz nje proučavati svoju vjeru, ali

smatram da je ona izvrsno pomagalo Židovima koji se služe hrvatskim jezikom da im nacionalni i religijski identitet bude više od njegovanja obiteljskih i građanskih običaja. Knjiga je pisana dijaloški i zato je prikladna da za njom posegnu i kršćani, osobito teolozi, propovjednici i vjeroučitelji. Iz nje možemo zorno doživjeti da židovstvo i Židovi nisu samo postojali u vrijeme nastanka Novoga zavjeta iz kojega čitamo i tumačimo svojim vjernicima svete tekstove, nego postoje i danas kao vjerska i nacionalna zajednica. I to ne negdje daleko, neko među nama.

Mato Zovkić

Temeljna pitanja morala

Marinko PERKOVIĆ, *Temelji teološke etike*, Vrhbosanska katolička teologija, Priručnici 4, Sarajevo 2000., 311 str.

Nije baš čest slučaj u našim prilikama pronaći među teološkim knjigama onu koja u formi priručnika obrađuje sustavna pitanja morala. Međutim, i to se povremeno događa kao što pokazuje primjer profesora Perkovića, mladog predavača teološke etike na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu. Iako profesori svoje znanje nerado stavljaju na papir, vjerojatno po nekakvom urođenom osjećaju ozbiljnosti i težine pothvata, autor se za to ipak odlučio. Time je studentima olakšao uvid u osnovna moralna pitanja, zahvaljujući svojoj hrabrosti i susretljivosti izdavača.

Uz to, profesori su svjesni činjenice da su rijetki priručnici teološke etike koji na dulji rok izdrže iskušenja vremena. Razlog za to je u ljudskom iskustvu u kojemu uvi-